

УДК 332.1(23.0).001.2

Газуда Л.М.,

доктор економічних наук,
професор кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ерфан В.Й.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу,
менеджменту та логістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Польовська В.В.,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та економіки
Карпатського університету імені Августина Волошина

СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Проблематика розвитку гірської місцевості набуває актуальності і потребує інноваційних підходів до її розв'язання. Нині світове співтовариство приділяє все більшу увагу вирішенню питань забезпечення комфортного проживання на територіях зі складними природно-кліматичними і соціоекономічними умовами існування. Доцільно відмітити, що тривалий період часу у багатьох країнах світу роль і місце територій гірської місцевості не були окреслені. Забезпечення збалансованого розвитку гірської місцевості набуває актуальності з точки зору науково-прикладних підходів і багатогранних тлумачень розуміння цього поняття.

Формування комфортного життєзабезпечення мешканців гірської місцевості тісно пов'язане з поняттям „територія”, яка розглядається з двох точок зору, а саме для [1, с. 19]: 1) позначення земної суші (на противагу терміну „акваторія”, яким позначають водні простори); 2) позначення частини земної суші, яка характеризується єдністю: а) політико-адміністративною (територія держави, сукупності країн, адміністративних областей, районів та ін.), б) економічною (територія інтегрального економічного чи галузевого районів різних рангів), в) природно-географічною (територія лісостепу, тайги та ін.). Таким чином, поняття території у всіх випадках співставне, воно є одиницею поділу земної поверхні в цілому чи поверхні суші зокрема.

Геопросторові особливості, як вважає Е. Алаєв [2], і думки якого ми також притримуємося, характеризують динаміку внутрішнього розвитку території через процеси диференціації, передусім розвитку окремих частин території; інтеграції – поєднання і взаємообумовленість окремих елементів як єдиного цілого, а також системоутворюючі процеси, що обумовлюються формуванням кластерних систем у пріоритетних сферах і видах економічної діяльності окремо взятої території (регіону).

Через видові властивості О. Шаблій розглядає територію – *природні*, до яких належать [1, с. 22]: а) природні умови; б) природне довкілля, його якість; в) природні ресурси, в тому числі відновлювані та невідновлювані, та *суспільні*, до яких належить місткість території (її здатність вміщати деяку кількість об'єктів певного виду – поселенських, промислових, сільськогосподарських, рекреаційних тощо) і освоєність (ступінь залучення у суспільне виробництво та інтенсивність зміни природних властивостей під впливом людської діяльності), а також демографічні, соціальні та господарські (економічні) властивості. До основних властивостей територій відносять також „несучу здатність” чи „потенційну місткість”, під якою розуміють здатність певної території забезпечувати відтворення всіх територіальних складових (ресурсів) без порушення життєздатності. Несуча здатність території є одночасно природним фактором і антропогенним, динамічно змінюється під впливом багатьох чинників та може розглядатися в розрізі ґрунтів, водних та лісових територій. Важливим є не перетнути межу, після якої почнуться зміни, коли відновлення деградованої несучої здатності буде здійснити набагато складніше і дорожче, ніж запобігти її руйнації. Актуальності набудуть превентивні заходи, що сприятимуть попередженню негативних наслідків антропогенного впливу на навколишнє середовище.

Обґрунтування моніторингу дослідження природних, демографічних, соціальних, економічних, екологічних та інших особливостей і властивостей території, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість дає змогу виявити її потенційні можливості щодо формування комфортного життєвого середовища, що здатне задовольнити потреби населення, яке проживає на цих територіях. Однак, окремим територіям, зокрема гірським, притаманні тільки їм властиві специфічні особливості щодо життєзабезпечення населення. Вони володіють багатогранністю природних умов і наявністю потенційних ресурсів, і мають різнобічний характер щодо їх раціонального використання у процесі життєдіяльності гірських мешканців. Існують різні підходи стосовно тлумачення поняття „гірські території”, і як відомо, вчені поки не дійшли єдиної точки зору щодо розуміння досліджуваного визначення, яке може бути прийнятним для всіх гірських місцевостей і їх мешканців в цілому.

Критерії, за якими населені пункти набувають статусу гірських, а також визначення основних засад державної політики щодо розвитку гірських населених пунктів та гарантії соціального захисту громадян, що у них проживають, працюють або навчаються, обґрунтовано у Законі України „Про статус гірських населених пунктів в Україні” [3]. Цим законом визначено, що до гірських населених пунктів належать міста, селища міського типу, селища,

сільські населені пункти, які розташовані у гірській місцевості, мають недостатньо розвинуті сферу застосування праці та систему соціально-побутового обслуговування, обмежену транспортну доступність.

Території відносяться до гірських, як відмічає В. Кравців [4], якщо знаходяться на висоті понад 400 м над рівнем моря. Водночас критерій дотримання рівня 400 м може бути порушений тільки в тому випадку, коли ця горизонталь розділяє територію місцевої ради, тобто, якщо будь-яка частина сільської, селищної, міської (але не районної) ради потрапляє в категорію гірської, то до неї слід віднести решту території.

Підходи до виокремлення гірських територій у різних країнах, як свідчить міжнародний досвід, розглядають через призму їх особливостей. Так, наприклад, у Франції законодавчо закріплено, що гірська зона включає територію комун, не менше 80 % площі яких розміщено на висоті понад 600 м над рівнем моря, або ж в яких перепад висот між нижнім і верхнім розташуванням оброблюваних земель становить не менше 400 м [5, с. 40]. Х. Макоев пропонує визначати гірські території за різнорідними диференційованими критеріями, зокрема [6, с. 237]: гіпсометричним, розчленованості рельєфу і відносної крутизни нахилу макроповерхні, агрокліматичним, геоботанічним.

Процес формування збалансованого розвитку гірських територій і комфортного середовища проживання часто носить проблемний характер через складні умови забезпечення життєдіяльності населення, що ототожнюється з депресивністю території. Проте думки науковців щодо трактування поняття „депресивна територія” мають певні відмінності. Окремі науковці обґрунтовують визначення поняття „депресивна територія” як промислового регіону, де відбувається стагнація базових галузей економіки щодо забезпечення їх розвитку, до прикладу, „депресивна територія” це:

- промислово розвинена територія, кризовий стан якої є виявом структурної кризи економіки та нерівномірності розвитку промислового виробництва за галузями та регіонами України [7, с. 115];

- територія з досить високим рівнем накопиченого економічного потенціалу, значною часткою промислового виробництва в структурі господарства і відносно високим рівнем кваліфікації місцевих трудових ресурсів, які внаслідок низької конкурентоспроможності профільних галузей економіки потрапили в глибоку та стійку економічну кризу, мають помітно високий рівень безробіття, низьку інвестиційну активність та порівняно низький середньодушовий рівень бюджетної забезпеченості [8, с. 25; 9, с. 80].

Депресивними, на нашу думку, доцільно вважати території, на яких впродовж тривалого часу спостерігається небажане звуження відтворення економічної, соціальної та екологічної сфер, або ж які протягом тривалого часу потребують постійної донорської підтримки. Щодо гірських територій, то їм притаманні ознаки як відсталості через географічні властивості, які в тій чи іншій мірі не сприяють розвитку території, так і депресивності з точки зору економічної складової, тобто слабого розвитку сфер і видів економічної

діяльності, тому втручання з боку держави, органів місцевого самоврядування, а також громади є необхідним.

Узагальнення науково-теоретичних підходів до дослідження розвитку територій гірської місцевості дало змогу обґрунтувати багатогранні аспекти забезпечення життєвого середовища мешканців гірської місцевості на основі врахування геопросторових властивостей території, які характеризують динаміку внутрішнього балансу в контексті розвитку окремих частин гірської місцевості, інтеграційних процесів, що базуються на поєднанні окремих складових зростання в єдиний системоутворюючий фактор впливу на перспективне забезпечення розвитку гірського краю.

Перелік використаних джерел

1. Економічна і соціальна географія світу: навч. посібник / за ред. С. П. Кузика. – Львів: Світ, 2002. – 672 с.
2. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
3. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 15.02.1995 р. № 56/95 – ВР / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. № 9. – 58 с.
4. Кравців В. С. Регіональна політика сталого розвитку гірських територій України: сучасний стан та напрями вдосконалення / В. С. Кравців // Сталій розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 8-10 вересня 2010 року). – Ужгород: ТЗОВ "Папірус-Ф", 2010. – 21-27 с.
5. Баденков Ю. П. Европейская горная политика. Социально-экономические и правовые факты развития: аналитический обзор / Ю. П. Баденков, А. А. Транин. – М.: ИГ РАН. 1997. – 72 с.
6. Макоев Х. Х. Проблемы и перспективы устойчивого развития горных регионов / Х. Х. Макоев // Известия ТулГУ. Технические науки. Вып. 2. – 2009. – С. 234–242.
7. Новикова А. М. Депресивні території: європейський досвід та проблеми України / А. М. Новикова // Стратегічна панорама. – 2000. – № 3–4. – 115–118 с.
8. Лексин И. В. Регион как объект анализа и государственного управления / И. В. Лексин, Т. В. Грицюк, А. В. Лексин // Региональная экономика: теория и практика. – 2005. – № 3. – 19–25 с.
9. Лексин В. Региональная диагностика: сущность, предмет, методы / В. Лексин // Российский экономический журнал. – 2003. – № 9–10. – 80–85 с.